

(इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णयाचा मराठी भाषेत अनुवाद)

मुंबई उच्च न्यायालय

दिवाणी अपिलीय अधिकारिता

दिवाणी पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक.८७ / २०१९

धनंजय शिवराम मापरे आणि इतर.

अर्जदार

विरुद्ध

विलास एकनाथ कापरे आणि इतर.

...उत्तरवादी

अर्जदारांसाठी:- श्री. आर. एन. संघवी.

उत्तरवादीसाठी:- श्री. एस. एच. गंगल यांच्या निर्देशाखाली वरिष्ठ वकील श्री. एस. एम.

गोरवाडकर

कोरम:- न्यायमूर्ती संदीप व्ही. मारणे

दिनांक:- ११ नोव्हेंबर २०२५.

मौखिक न्यायनिर्णय:

१) दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ (संहिता) च्या आदेश VII नियम ११ च्या तरतुदीनुसार वादपत्र फेटाळणी मागणी करणारा अर्जदार/प्रतिवादींनी दाखल केलेला अर्ज फेटाळून लावणाऱ्या दिवाणी सहन्यायाधीश, कनिष्ठ विभाग, दौंड यांनी दिनांक २२ डिसेंबर २०१७ रोजी पारित केलेल्या आदेशाला आव्हान देण्यासाठी या न्यायालयाच्या सुधारित अधिकारक्षेत्राला आव्हान करण्यात येत आहे.

२) दोन्ही पक्षांमध्ये खटल्यांचा एक जुना इतिहास आहे. अर्जदार क्रमांक १ आणि २ च्या पणजीने उत्तरवादी क्रमांक १ आणि त्याच्या पत्नीविरुद्ध वाटणी आणि स्वतंत्र ताबा मिळावा यासाठी १९९६ चा विशेष दिवाणी खटला क्रमांक ७६ दाखल करून खटला सुरू केला. सदर दावा दिनांक ३० ऑक्टोबर १९९९ रोजी फेटाळण्यात आला. त्या दाव्यातील वाद्यांनी २००१ चा पहिला अपील क्रमांक १९२ या न्यायालयात दाखल केला. दिनांक ३ फेब्रुवारी २०११ रोजीच्या न्यायनिर्णय आणि आदेशाद्वारे पहिल्या अपीलाला मंजुरी देण्यात आली आणि नवीन निर्णयासाठी दावापरत पाठवण्यात आला. उत्तरवादी क्रमांक १ आणि त्याच्या पत्नीने दिनांक ३ फेब्रुवारी २०११ रोजी दिलेल्या आदेशाचा पुनर्विलोकन करण्याची मागणी केली आणि त्यांची पुनर्विलोकन याचिका फेटाळण्यात आली. परत

पाठविल्यानंतर, दाव्याचा क्रमांक आरसीएस क्रमांक ६५ /२०१२ असा पुन्हा क्रमांकीत करण्यात आला. त्या दाव्यात, पक्षांमधील शेअर्स निश्चित करण्यासाठी ट्रायल कोर्टाने प्राथमिक हुकूमनामा जारी केला. प्राथमिक हुकूमनाम्यामुळे व्यथित होऊन उत्तरवादी क्रमांक १ आणि त्याच्या पत्नीने बारामतीच्या जिल्हा न्यायालयासमोर नियमित दिवाणी अपील क्रमांक.८२/२०१२ दाखल केला. अपील दिनांक २२ एप्रिल २०१३ रोजी फेटाळण्यात आली. उत्तरवादींनी या न्यायालयात दुसरे अपील केले, जे दिनांक २४ ऑक्टोबर २०१३ रोजी फेटाळण्यात आले. उत्तरवादींनी दिनांक २४ ऑक्टोबर २०१३ रोजीच्या आदेशाचा पुनर्विलोकन करण्याची मागणी केली आणि दिनांक ३ मार्च २०१६ रोजी पुनर्विलोकन याचिका फेटाळण्यात आली. त्यांच्या दाव्याच्या भावनेनुसार, उत्तरवादींनी दुसरे अपील फेटाळण्याच्या आदेशाला आव्हान देत एसएलपी क्रमांक.००८४३६/२०१६ दाखल करून माननीय सर्वोच्च न्यायालयात धाव घेतली आणि पुनर्विलोकन याचिका फेटाळण्याला आव्हान देणारी स्वतंत्र एसएलपी देखील दाखल केली. दिनांक ८ एप्रिल २०१६ रोजी आदेशानुसार दोन्ही एसएलपी फेटाळण्यात आल्या.

३) प्राथमिक हुकूमनामा शेतीच्या जमिनीबाबत असल्याने, प्राथमिक हुकूमनाम्यानुसार वाटणी करण्यासाठी जिल्हाधिकाऱ्यांना एक आदेश पाठवण्यात आला. जिल्हाधिकाऱ्यांनी वाटणीसाठी दौंडच्या तहसीलदारांकडे कार्यवाही पाठवली. अर्जदारांनी प्राथमिक हुकूमनाम्यानुसार अंतिम हुकूमनामा काढण्यासाठी अंतिम

हुकूमनामा अर्ज क्रमांक. १/२०१२ ट्रायल कोर्टासमोर दाखल केला. प्राथमिक हुकूमनाम्यामधील शेअर्समध्ये बदल करण्यासाठी अंतिम हुकूमनामा अर्ज क्रमांक १/२०१२ मध्ये उत्तरवादींनी निशाणी-७२ मध्ये अर्ज करण्यास प्राधान्य दिले. दिनांक २८ सप्टेंबर २०१६ सदर अर्ज फेटाळण्यात आला. उक्त अर्ज फेटाळण्याच्या विरोधात, उत्तरवादींनी बारामती जिल्हा न्यायालयासमोर दिवाणी अपील क्रमांक.१४६/२०१६ दाखल केले. दिनांक २४ मार्च रोजीच्या न्यायनिर्णय आणि आदेशाद्वारे दिवाणी अपील क्रमांक.१४६/२०१६ शेवटी अपिलीय न्यायालयाने फेटाळले. उत्तरवादींनी या न्यायालयात २०१७ चा दुसरा अपील (स्टॅम्प) क्रमांक १११०८ दाखल केला होता, जो मंजूर करण्यात आला आणि २०१६ चा दिवाणी अपील क्रमांक १४६ पहिल्या अपिलीय न्यायालयाने नवीन निर्णयासाठी परत पाठवले. परत पाठविल्यानंतर, अपिलीवर पुन्हा सुनावणी करण्यात आली आणि दिनांक १७ नोव्हेंबर २०१७ रोजी पुन्हा फेटाळण्यात आली. १७ नोव्हेंबर २०१७ रोजीच्या पहिल्या अपिलीय न्यायालयाच्या आदेशाविरुद्ध उत्तरवादींनी २०१८ चा दुसरा अपील क्रमांक ६७४ दाखल केला आहे, जो या न्यायालयासमोर प्रलंबित आहे.

४) १९९६ च्या विशेष दिवाणी दावा क्रमांक ७६ मध्ये त्यांच्या बचावात निष्फळ ठरल्यानंतर, ज्याला २०१२ चा आरसीएस ६५ म्हणून सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत पुनर्नामित करण्यात आले आणि २०१२ च्या अंतिम हुकूमनामा अर्ज क्रमांक १ मध्ये पहिल्या अपील

न्यायालयापर्यंत दाखल केलेल्या त्यांच्या आक्षेपात निष्फळ ठरल्यानंतर, उत्तरवादींनी २०१२ च्या दावा क्रमांक ६५ मध्ये पारित केलेली हुकूमनामा फसवणुकीने मिळवला गेला होती आणि म्हणूनच ते त्यांना बंधनकारक नाही अशी घोषणा करण्यासाठी स्वतंत्र दावा दाखल करण्याची एक कल्पक कल्पना मांडली. अशा प्रकारे नियमित दिवाणी दावा क्रमांक.२५०/२०१७ उत्तरवादींनी दाखल केला. अर्जदारांनी २०१७ च्या दावा क्रमांक २५० मधील वादपत्र रद्द करण्यासाठी संहितेच्या आदेश VII नियम ११ अंतर्गत अर्ज दाखल केला, जो २२ डिसेंबर २०१७ च्या आक्षेपित आदेशाद्वारे फेटाळला गेला आहे, जो सध्याच्या पुनरीक्षण अर्जात आम्हानाचा विषय आहे.

५) मी अर्जदाराची बाजू मांडणारे विद्वान वकील श्री. संघवी यांना ऐकले आहे, जे २०१७ चा नियमित दिवाणी दावा क्रमांक.२५० दाखल करण्यासाठी वादी/उत्तरवादींवर कारवाई करण्याचे कोणतेही कारण नाही, असे म्हणतात. २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ मध्ये पारित झालेल्या डिक्रीला सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत अंतिम स्वरूप प्राप्त झाले आहे. हा दावा कायद्याने कायम राखण्यायोग्य नाही आणि केवळ पूर्वीच्या खटल्यात मंजूर केलेल्या हुकूमनाम्याच्या अंमलबजावणीस विलंब करण्यासाठी दाखल केला आहे. २०१७ चा तो आर. सी. एस. क्रमांक.२५० हा उत्तरवादींनी सुरू केलेला एक त्रासदायक खटला आहे, जो संहितेच्या आदेश VII नियम ११ चा अवलंब करून सुरवातीलाच रद्द करणे आवश्यक आहे.

६) या उलट, उत्तरवादी- वादी यांची बाजू मांडणारे विद्वान ज्येष्ठ वकील श्री. गोरवाडकर हे खटल्याच्या न्यायालयाने पारित केलेल्या आदेशाला पाठिंबा देतात आणि असा युक्तिवाद करतात की वादपत्राने वादकारण न्याय्यपणे उघड केले आहे, जे एप्रिल २०१७ मध्ये घडले आहे. त्यांनी असे सादर केले की एप्रिल २०१७ मध्ये उत्तरवादींना हे तथ्य आढळून आले की २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ मधील वाद्यांनी दाव्यात इतर अनेक मालमत्तांचा समावेश केला नव्हता आणि न्यायालयाची फसवणूक करून त्यांनी डिक्री मिळवली होती. त्यांनी सादर केले की २०१७ च्या आर.सी.एस. क्रमांक २५० मधील वादपत्रात वर्णन केलेल्या मालमत्ता २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ मधील वादपत्रात उघड केला असता तर पक्षांचे शेअर्स त्यानुसार समायोजित केले गेले असते. २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ च्या वादींनी जाणूनबुजून मालमत्तेचे विलगीकरण दडपले आणि उर्वरित मालमत्तेच्या बाबतीतच सोयीस्करपणे विभाजनासाठी दावा दाखल केला. त्यांनी सादर केले की सर्व संयुक्त कुटुंब मालमत्तेच्या उपलब्धतेची चौकशी करणे हे दाव्यातील उत्तरवादीचे कर्तव्य नाही. २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ मधील वाद्यांना दुरावलेल्यापणाची विशेष माहिती होती, ज्यांनी जाणूनबुजून आणि मुद्दाम ते दडपले. ते सादर करतील की २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ मध्ये पारित केलेला हुकूमनामा वाद्यांच्या फसवणुकीमुळे रद्दबातल ठरतो. ते त्यांच्या युक्तिवादाच्या समर्थनाथ सर्वोच्च न्यायालयाच्या **एस.पी. चेंगलवरय्या नायडू**

(मृत) कायदेशीर वारसद्वारे आणि इतर ¹ च्या न्यायनिर्णयावर अवलंबून राहतील की वादीचे कर्तव्य आहे की प्रामाणिकपणे न्यायालयात जाणे आणि संबंधित पुरावे न्यायालयाला न उघड करणे हे फसवणूक आहे. ते सादर करतील की एस.पी. चेंगलवरय्या नायडू (उपरोक्त) मधील न्यायनिर्णय प्राथमिक हुकूमनाम्यातून उद्भवतो, जो न्यायालयात फसवणूक करून घेण्यात आला होता, जो सध्याच्या पुनरीक्षण मध्ये पण आहे. तो त्याच्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ ललिताबाई पत्नी ईश्वरप्रसाद चोप्रा विरुद्ध पुंडलिक दयाराम रंगारी त्यांच्या कायदेशीर वारस तर्फे शांताबाई पुंडलिक रंगारी यांची विधवा आणि इतर ² आणि नारायणसिंग ओंकारसिंग आणि आणखी एक विरुद्ध अरुणा श्यामराव पाटील यांची विधवा आणि एक ³ मध्ये या न्यायालयाने दिलेल्या न्यायनिर्णयावर अवलंबून राहिल, कारण जर न्यायालयाची फसवणूक करून डिक्री मिळवली गेली असेल, तर योग्य कारवाईचा मार्ग म्हणजे नवीन दावा दाखल करणे. त्यानुसार तो पुनरीक्षण अर्ज रद्द करण्याची प्रार्थना करेल.

७) पक्षांचे प्रतिस्पर्धी वाद आता माझ्या विचाराधीन आहेत.

८) सुरुवातीलाच हे लक्षात घेतले पाहिजे की सध्याच्या प्रकरणात उत्तरवादींनी सुरु केलेल्या अखंड खटल्यांचा सिलसिला दिसून येतो, ज्यांना कदाचित असे वाटते की

1 (१९९४) १ एससीसी १

2 २००७ (१) एमएच.एल.जे. ७८२

3 २०२० (३) एमएच.एल.जे. २०६

अर्जदारांना अखंड खटल्यांच्या चक्रव्यूहात अडकवल्याने ते कधीतरी तोडगा काढतील. खटल्यातील तथ्ये सांगताना लक्षात आले की, वाटणीचा दावा १९९६ मध्ये दाखल करण्यात आला होता, ज्याचा बचाव उत्तरवादी क्रमांक १ ते ४ यांनी सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत सर्व शक्य पदानुक्रमित स्तरांवर केला आहे. १९९६ च्या विशेष दिवाणी दावा क्रमांक ७६, ज्याला २०१२ चा आर.सी.एस. क्रमांक ६५ असे पुनर्नामित करण्यात आले आहे, त्यातील वाटणीचा प्राथमिक हुकूमनामा ८ एप्रिल २०१६ रोजी सर्वोच्च न्यायालयाने एसएलपी फेटाळल्यानंतर अंतिम झाला आहे. हुकूमनामा अंतिम झाल्यानंतर, उत्तरवादींनी प्रथम अंतिम डिक्री अर्जात आक्षेप दाखल करून प्राथमिक डिक्रीला विरोध करण्याचा विचार मांडला, जो २८ सप्टेंबर १९९६ रोजी फेटाळण्यात आला. हा आदेश बारामती येथील पहिल्या अपील न्यायालयासमोर आणि त्यानंतर या न्यायालयासमोर दुसऱ्या अपीलमध्ये पुढे नेण्यात आला. दुसऱ्या अपीलातील कार्यवाही परत पाठवल्यानंतर, बारामती येथील पहिल्या अपील न्यायालयाने अंतिम आदेश अर्जावरील आक्षेप फेटाळणाऱ्या ट्रायल कोर्टाचा आदेश कायम ठेवत दिनांक १७ नोव्हेंबर २०१७ रोजी २०१६ रोजी दिवाणी अपील क्रमांक. १४६ फेटाळले. उत्तरवादी थांबले नाही आणि २०१८ चे दुसरे अपील क्रमांक.६७४ दाखल केले आहे, जे या न्यायालयासमोर प्रलंबित आहे.

९) २० वर्षांहून अधिक काळ प्रलंबित राहिलेल्या वाटणीच्या खटल्याच्या प्रक्रियेत

निष्फळ ठरल्यानंतर आणि अंतिम डिक्री अर्जावर आक्षेप घेण्यात निष्फळ ठरल्यानंतर, जो खटला पुढील दोन वर्षे प्रलंबित राहिला, त्यानंतर उत्तरवादींनी २०१७ चा स्वतंत्र दावा क्रमांक २५० दाखल करण्याचा नवीन विचार मांडला आहे. सदर दाव्यात मांडण्यात आलेला युक्तिवाद असा आहे की २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ मधील वादींनी मृत शिवरामने काही मालमत्ता हस्तांतरित केल्याचे उघड केले नव्हते. २०१७ चा आर.सी.एस. क्रमांक २५० हा ६ जुलै २०१७ रोजी म्हणजेच सर्वोच्च न्यायालयाने एसएलपी फेटाळल्याच्या तारखेपासून एक वर्षानंतर दाखल करण्यात आला आहे असे दिसते. शिवरामने काही संयुक्त कुटुंब मालमत्तांचे कथित हस्तांतरण हा वाटणीच्या दाव्यातील उत्तरवादींना उपलब्ध असलेल्या बचावांपैकी एक असू शकला असता, जो त्यांनी एकतर उपस्थित केला असता किंवा त्या दाव्याचा बचाव करताना उपस्थित केला असता. सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत विविध श्रेणीबद्ध न्यायालयांमध्ये खटला प्रलंबित राहिल्याने त्यांच्याकडे तो बचाव करण्यासाठी २० वर्षे होती. हा योगायोग असू शकत नाही की एसएलपी फेटाळल्या नंतर एका वर्षाच्या आत, उत्तरवादींना अचानक असे आढळून आले की मृत शिवरामने काही मालमत्ता हस्तांतरित केल्या होत्या, ज्या वादींनी २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ मध्ये उघड केल्या नव्हत्या. नव्याने दावा दाखल करण्याच्या कालमर्यादिमुळे, अर्जदारांकडे काही प्रकारचे खटले प्रलंबित ठेवणे हा या दाव्याचा उद्देश आहे यात कोणतीही शंका राहणार नाही. सतत खटल्यांमध्ये गुंतण्याचे

कारण अंदाज लावणे कठीण आहे. अर्जाच्या सुनावणीदरम्यान, या न्यायालयाने उत्तरवादींच्या वतीने केलेल्या सादरीकरणाची दखल घेतली की समझोता प्रस्ताव देऊनही, अर्जदार वाद मिटवत नाहीत. त्यामुळे नवीन दावा दाखल करण्याचा उद्देश केवळ अर्जदारांना तडजोडीसाठी आणणे हा आहे.

१०) वर वर्णन केलेल्या घटनांच्या कालक्रमानुसार, हे स्पष्ट आहे की २०१७ चा दावा क्रमांक.२५० अर्जदारांना खटल्यांच्या निरंतर प्रक्रियेत गुंतवून ठेवण्याच्या उद्देशाने दाखल करण्यात आला आहे. संहितेच्या आदेश VII नियम ११ च्या तरतुदी कोणतेही वाद कारण नसताना सुरू केलेल्या त्रासदायक खटल्यांमध्ये तोडगा काढण्याच्या उद्देशाने आहेत. २०१७ चा आर. सी. एस. क्रमांक.२५० दाखल करण्यासाठी वादीला कोणतेही वाद कारण नाही. २० वर्षांहून अधिक काळ सुरू असलेल्या खटल्यात उत्तरवादींनी उपस्थित न केलेले, मृत-शिवराम यांनी काही मालमत्तांचे हस्तांतरण केल्याचा कथित बचाव, नवीन दाव्याच्या स्वरूपात सादर करण्याची परवानगी दिली जाऊ शकत नाही. एप्रिल २०१७ मध्ये शिवराम यांनी काही मालमत्ता हस्तांतरण केल्याबद्दल उत्तरवादींनी कथितपणे मिळवलेल्या माहितीमुळे नवीन दावा दाखल करण्यासाठी कोणतेही वाद कारण निर्माण होऊ शकत नाही. अन्यथा, वादपत्रातील विधानांवरून असे दिसून येते की विक्री व्यवहारांना फेरफार नोंदींच्या प्रमाणीकरणाद्वारे महसुलाच्या रेकॉर्डमध्ये समकालीन प्रभाव देण्यात आला होता. त्यामुळे एप्रिल-२०१७ मध्ये उत्तरवादींनी त्या

मालमत्तेचे हस्तांतरण केल्याची माहिती मिळवली यावर अन्यथा विश्वास ठेवणे कठीण होते.

११) विचार करण्याजोगा मुद्दा असा आहे की जर न्यायालयाच्या लक्षात आले की दावा कायदेशीर प्रक्रियेचा घोर गैरवापर करत आहे आणि वाद कारणाचे कोणतेही खरे कारण नसताना उत्तरवादींना तोडगा काढण्यासाठी भाग पाडण्याच्या तिरकस हेतूने दाखल केला जात आहे, तर न्यायालय मूक प्रेक्षक राहून एखाद्या त्रासदायक पक्षकाराला न्यायालयीन प्रक्रियेचा गैरवापर करू देईल का? न्यायालयाने वादपत्रातील उपार्जन वाद कारणा बदल युक्तिवाद आंधळेपणाने स्वीकारणे अपेक्षित नाही. दावा दाखल करण्यासाठी काही वाद कारण आहे का याची देखील चौकशी करणे आवश्यक आहे. 'वाद कारण' ही संकल्पना आधारस्तंभ म्हणून काम करते ज्यावर दावा तयार केला जातो. 'वाद कारण' हा शब्द कायदेशीर दाव्याला जन्म देणाऱ्या तथ्यांचा किंवा परिस्थितीचा संच दर्शवितो, जो दावा सुरू करण्यासाठी आधार तयार करतो. त्यामुळे वादपत्रामध्ये दाखल केलेल्या तथ्यांचा संच वादीचा खटला दाखल करण्याचा अधिकार दर्शवितो की नाही याची न्यायालयाने चौकशी केली पाहिजे. त्या उद्देशासाठी, वादपत्राचे वाचन 'औपचारिक' असू शकत नाही. ते 'अर्थपूर्ण' असणे आवश्यक आहे. याचे कारण असे की, वकिलाने तयार केलेल्या वादपत्रात वाद कारण उपार्जन झाल्याचा दावा असण्याची शक्यता जास्त असते. वादपत्राचे औपचारिक वाचन करून असे विधान स्पष्टपणे

स्वीकारले जाऊ नये. न्यायालयाने स्वतःचे समाधान केले पाहिजे की केलेल्या वाद कारण काल्पनिक नाही. जर न्यायालयाने वादपत्राचे अर्थपूर्ण वाचन केले आणि असा निष्कर्ष काढला की वादीचा खटला दाखल करण्याचा खरा अधिकार दर्शविल्याशिवाय दावा स्पष्टपणे त्रासदायक आहे, तर उत्तरवादींना दिव्याधिष्ठित न्यायचौकशी, सामोरे जाण्याऐवजी असा दावा सुरुवातीलाच रद्द करणे आवश्यक आहे. ही कायदेशीर तत्त्वे सर्वोच्च न्यायालयाच्या विविध न्यायनिर्णयांमध्ये नमूद करण्यात आली आहेत. त्यांच्यापैकी काहींचा संदर्भ घेणे योग्य ठरेल. *दहिबेन वि. अरविंदभाई कल्याणजी भानुशाली (गजरा) मृत कायदेशीर प्रतिनिधींद्वारे* ⁴

२३.२ आदेश VII नियम ११ अंतर्गत उपाय हा एक स्वतंत्र आणि विशेष उपाय आहे, ज्यामध्ये न्यायालयाला, या तरतुदीत समाविष्ट असलेल्या कोणत्याही कारणास्तव कारवाई संपुष्टात आणली जावी असे समाधान झाल्यास, पुरावा नोंदवण्यासाठी पुढे न जाता आणि सादर केलेल्या पुराव्याच्या आधारे खटला चालवल्याशिवाय, सुरुवातीला दावा संपुष्टात आणण्याचा अधिकार आहे.

२३.३ आदेश सातवा नियम ११ (अ) चा अंतर्निहित उद्देश असा आहे की जर दाव्यात वाद कारणाचे कोणतेही कारण उघड केले गेले नाही किंवा नियम ११ (डी) अंतर्गत मर्यादेद्वारे दावा प्रतिबंधित केला गेला असेल तर न्यायालय वादीला

4 (२०२०) ७ एससीसी ३६६

दाव्याची कार्यवाही अनावश्यकपणे लांबवण्याची परवानगी देणार नाही. अशा परिस्थितीत, लबाडीचा खटला संपवणे आवश्यक आहे, जेणेकरून पुढील न्यायालयीन वेळ वाया जाणार नाही.

२३.४ अझर हुसेन विरुद्ध राजीव गांधी या खटल्यात या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की या तरतुदीअंतर्गत अधिकार प्रदान करण्याचा संपूर्ण उद्देश हा आहे की जो खटला निरर्थक आहे आणि जो निष्फळ सिद्ध होण्यास बांधील आहे, त्याला न्यायालयाचा न्यायिक वेळ वाया घालवण्याची परवानगी दिली जाऊ नये. असे खालील शब्दांत म्हटले आहे: (एस. सी. सी. पु.३२४, परिच्छेद १२)

“१२.असा अधिकार प्रदान करण्याचा संपूर्ण उद्देश हा आहे की, जो खटला निरर्थक आहे आणि जो निष्फळ सिद्ध होण्यास बांधील आहे, त्याला न्यायालयाचा वेळ घेऊ दिला जाऊ नये आणि उत्तरवादीला मनाचा वापर करू देऊ नये. धोक्याची परिस्थितीती विनाकारण जवळ घेण्याची गरज नाही, कारण त्याचा हेतू किंवा उद्देश काहीही नाही. जरी एखादा सामान्य दिवाणी खटला असला तरी, वादाचे कोणतेही कारण उघड न केल्यास, न्यायालय वादपात्र फेटाळण्याचा अधिकाराचा सहजपणे वापर करते.”

२३.५ दिवाणी कारवाई संपुष्टात आणण्याचा न्यायालयाला दिलेला अधिकार मात्र

कठोर आहे आणि आदेश VII नियम ११ मध्ये नमूद केलेल्या अटींचे काटेकोरपणे पालन करणे आवश्यक आहे.

२३.६ आदेश VII नियम ११ अंतर्गत, वादपत्रातील युक्तिवादांची छाननी करून, ज्या कागदपत्रांवर अवलंबून आहे त्यांच्याशी जुळवून घेऊन, वादीने वाद कारण उघड केले आहे की नाही हे ठरवण्याची जबाबदारी न्यायालयावर टाकण्यात आली आहे, किंवा दावा कोणत्याही कायद्याने प्रतिबंधित आहे का हे ठरवण्याची जबाबदारी न्यायालयावर आहे.

Xxx

२३.१३. वादपत्राचे अर्थपूर्ण वाचन केल्यावर, दावा अत्यंत त्रासदायक आणि कोणत्याही गुणवत्तेविना असल्याचे आणि खटला दाखल करण्याचा अधिकार उघड करत नसल्याचे आढळून आल्यास, न्यायालय आदेश VII नियम ११ सी. पी. सी. अंतर्गत अधिकार वापरणे न्याय्य ठरेल.

२४. “वाद कारण म्हणजे प्रत्येक वस्तुस्थिती जी वादीला त्याच्या न्यायनिर्णयाच्या अधिकाराचे समर्थन करण्यासाठी सिद्ध करण्यासाठी आवश्यक असेल. त्यात अनेक तात्विक तथ्यांचा समावेश असतो, जे वादीला दाव्यात दावा केलेल्या अनुतोष मिळवून देण्यासाठी त्याला सिद्ध करणे आवश्यक असते.

२४.२ टी. अरिवानंदम विरुद्ध टी. व्ही. सत्यपाल या खटल्यात या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की आदेश VII नियम ११ सी. पी. सी. अंतर्गत केलेल्या अर्जाचा विचार करताना निर्णय घेणे आवश्यक आहे की वादपत्र वाद कारणाचे खरे कारण उघड करते की काहीतरी पूर्णपणे भ्रामक, खालील शब्दात: (एस. सी. सी. पृष्ठ ४७०, परिच्छेद ५)

“५.विद्वान मुन्सिफने हे लक्षात ठेवले पाहिजे की जर अर्थपूर्ण - औपचारिक नाही - वाद पत्राचे वाचन स्पष्टपणे त्रासदायक आणि निरर्थक असेल, म्हणजे खटला भरण्याचा स्पष्ट अधिकार उघड करत नाही, तर त्याने आदेश VII, नियम ११ सीपीसी अंतर्गत त्याच्या अधिकाराचा वापर करावा आणि त्यात नमूद केलेल्या आधाराची पूर्तता झाली आहे याची काळजी घ्यावी. आणि, जर हुशारीने मसुद्याने वाद कारणाचा भ्रम निर्माण केला असेल, तर पहिल्या सुनावणीच्या वेळी तो मुळातच काढून टाका.”

२४.३ त्यानंतर, आय. टी. सी. लिमिटेड विरुद्ध कर्ज वसुली अपील न्यायाधिकरण या प्रकरणात या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की कायदा चतुराईने मसुदा तयार करण्यास परवानगी देऊ शकत नाही ज्यामुळे वाद कारणाचा भ्रम निर्माण होतो. जे आवश्यक आहे ते म्हणजे वादपत्रामध्ये स्पष्ट अधिकार असणे आवश्यक आहे. २४.४ तथापि, जर वाद पत्रात चतुराईने मसुदा तयार करून, त्याने वाद कारणाचा

भ्रम निर्माण केला असेल, तर **मदनुरी श्री रामचंद्र मूर्ती विरुद्ध सय्यद जलाल** या खटल्यात या न्यायालयाने असे म्हटले आहे की ते सुरुवातीलाच रद्द केले पाहिजे, जेणेकरून बनावट खटला सुनावणीच्या टप्प्यावर संपेल. कोणत्याही लबाडी किंवा दडपशाहीविरुद्ध न्यायालयाने सतर्क राहिले पाहिजे आणि खटला पूर्णपणे त्रासदायक आहे का आणि न्यायालयाच्या प्रक्रियेचा गैरवापर आहे का हे ठरवले पाहिजे.

(भर दिला जातो)

१२) **के. अकबर अली विरुद्ध उमर खान** ⁵ या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाने खालीलप्रमाणे म्हटले आहे:

कोणत्याही परिस्थितीत, तक्रार फेटाळणे सी. पी. सी. च्या आदेश VII नियम ११ अंतर्गत केलेल्या अर्जासाठी संपूर्ण वाद पत्राचे अर्थपूर्ण वाचन आवश्यक आहे. एआयआर १९९८ एससी ६३४ मध्ये प्रकाशित झालेल्या आयटीसी विरुद्ध कर्ज वसुली अपीलिय न्यायाधिकरण प्रकरणात या न्यायालयाने वाद कारणाचा भ्रम निर्माण करणारे हुशार मसुदा तयार करणे कायद्यात परवानगी नाही आणि वादपत्रामध्ये दावा दाखल करण्याचा स्पष्ट अधिकार दर्शविला पाहिजे. त्याचप्रमाणे न्यायालयाने हे पाहिले पाहिजे की दाव्याचा कायदेशीर अडथळा

5 (२०२१) १४ एससीसी ५१

वादपत्राचा कपटी आणि चतुराईने मसुदा तयार करून लपवला जात नाही. शिवाय, आदेश VII नियम ११ च्या तरतुदी सर्वसमावेशक नाहीत आणि न्यायालयाला हे पाहण्याचा अंतर्निहित अधिकार आहे की क्षुल्लक किंवा त्रासदायक खटल्यांना न्यायालयाचा वेळ घेऊ दिला जात नाही.

(भर दिला)

१३) अगदी अलीकडेच, श्री मुकुंद भवन ट्रस्ट विरुद्ध श्रीमंत छत्रपती उदयन राजे प्रतापसिंह महाराज भोसले ⁶ या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाने खालीलप्रमाणे म्हण्टले आहे:

४१. तथापि, ट्रायल कोर्टाने ऑर्डर ७ नियम ११(डी)सीपीसी अंतर्गत अपीलकर्त्यांनी दाखल केलेला अर्ज चुकीने फेटाळून लावला. उच्च न्यायालयानेही तेच मान्य करून चूक केली, आदेश ७ नियम ११(डी)सीपीसी द्वारे अनिवार्य केल्यानुसार, उत्तरवादी १ ने वादपत्रात केलेल्या युक्तिवादांच्या आधारे मुख्य मुद्द्याचा निर्णय न घेता, पुराव्यांसह इतर मुद्द्यांचा विचार केल्यानंतर मर्यादेचा प्रश्न ट्रायल कोर्टाने विचारात घेण्यासाठी खुला ठेवला. ऑर्डर ७ नियम ११(डी)सीपीसीचा भावना आणि हेतू केवळ न्यायालयांना जेव्हा कोणताही खटला पूर्वदृष्टीने प्रक्रियेचा स्पष्ट गैरवापर असल्याचे दिसून येते ते मिटविण्याचा

6 (२०२४) १५ एससीसी ६७५

आहे. न्यायालये अनिच्छुक राहून उत्तरवादींना केवळ प्रमुख पुराव्याच्या अग्निपरीक्षेस सामोरे जाण्यास भाग पाडून अधिक नुकसान करतात. त्यामुळे, आम्ही असे मानतो की वादपत्र सुरुवातीलाच फेटाळली जाण्यास पात्र आहे.

(भर दिला)

१४) अशाप्रकारे, एखाद्या त्रासदायक वादीने दाखल केलेला कपटी खटला प्रतिवादीला प्रदीर्घ खटल्याची अग्निपरीक्षा भोगण्यास भाग पाडण्याऐवजी सुरुवातीला वादपत्र फेटाळून अगदी सुरुवातीलाच रद्द करणे याची खात्री करणे हे न्यायालयांचे कर्तव्य आहे.

१५) २०१७ च्या आर.सी.एस.क्र.२५० मध्ये दाखल केलेल्या वादपत्रातील युक्तिवादाचे मी अवलोकन केले आहे, ज्यामध्ये वाद कारणाचे एकमेव कारण म्हणजे एप्रिल २०१७ मध्ये मृत शिवरामने काही जमिनी हस्तांतरण केल्याबद्दल वादींनी केलेला कथित शोध. पूर्वीच्या खटल्याच्या फेरीत दिलेला हुकूमनामा फसवणुकीद्वारे प्राप्त केला गेला आहे आणि त्यामुळे वादीवर बंधनकारक नाही, असे जाहीर करण्याची मागणी करण्यासाठी हा दावा दाखल करण्यात आला आहे. जेव्हा वाटणी आणि स्वतंत्र समभागांचा मुद्दा सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत अंतिम झाला आहे, तेव्हा असा कथित शोध एकट्याने स्वतंत्र दावा चालवण्यासाठी वादकारणाचा कारण ठरेल का हा मुद्दा आहे. वर नमूद केल्याप्रमाणे, मृत शिवरामने जमिनी हस्तांतरित केल्याचा आरोप हा २०१७ च्या आर. सी. एस. क्रमांक २५० च्या वादींचा २० वर्षांहून अधिक काळ प्रलंबित असलेल्या

वाटणीच्या दाव्यातील बचाव होता. त्यामुळे वादीने २०१७ चा आर. सी. एस. क्रमांक २५० दाखल करण्यासाठी वाद कारणाचे खरे कारण नाही. पूर्वीच्या खटल्यातील बचाव असू शकणाऱ्या एखाद्या गोष्टीचा कथित शोध हा हुकूमनामा रद्दबातल असल्याचे घोषित करण्यासाठी नव्याने खटला दाखल करण्यासाठी वादकारणाचे कारण निर्माण करू शकत नाही. न्यायालयाने सावध दृष्टीकोन स्वीकारला पाहिजे, जेथे खटल्याच्या मागील फेरीतील पक्ष यशस्वी पक्षाने केलेल्या प्रदीर्घ खटल्यांची फळे रद्द करण्यासाठी फसवणुकीचा आरोप करून नवीन दावा दाखल करतो. जर असे सर्व दावे कायम राखण्यायोग्य मानले गेले, तर पराभूत झालेल्या पक्षासाठी केवळ फसवणूक आणि दडपशाहीचा आरोप करणे आणि विरोधी पक्षाला दुसऱ्या खटल्यांच्या प्रक्रिया सामील करून त्याला त्रास देणे सोपे होईल. म्हणून, मी २०१७ च्या आर. सी. एस. क्रमांक.२५० मधील वादपत्रातील दाव्यांचा विचार केला आहे आणि त्याचे अवलोकन केल्यावर, मला हे लक्षात ठेवण्यास अजिबात संकोच वाटत नाही की या दाव्याचा उद्देश केवळ प्रतिवादी/अर्जदारांना सतत खटल्यांमध्ये गुंतवून ठेवणे हा आहे. २०१७ चा आर. सी. एस. क्रमांक.२५० दाखल करणे हा एक त्रासदायक खटला आहे, जो वादीला कायद्याच्या प्रक्रियेचा गैरवापर करण्याची परवानगी देण्याऐवजी अगदी सुरुवातीलाच फेटाळला गेला पाहिजे. प्रतिवादींना समझोत्याच्या करण्यासाठी न्यायालये वाद्यांच्या प्रक्रियेचा गैरवापर करण्याची परवानगी देऊन वाद्यांना मदत करू शकत नाहीत.

१६) संहितेच्या आदेश VII नियम ११ अंतर्गत वादपत्र नाकारण्याची तरतूद करण्यामागील उद्देश म्हणजे प्रतिवादींना दीर्घ खटल्याच्या कठीण परिस्थितीतून जाण्याऐवजी, त्रासदायक खटला सुरवातीलाच संपुष्टात आणणे हे सुनिश्चित करणे. जर सध्याच्या प्रकरणात संहितेच्या आदेश VII नियम ११ च्या तरतुदींचा वापर केला गेला नाही, जेणेकरून त्रासदायक वादी प्रतिवादींना खटल्यांच्या चक्रव्यूहात गुंतवण्यापासून रोखू शकतील, तर संहितेच्या आदेश VII नियम ११ अंतर्गत वादपत्र फेटाळणे तरतूद निरर्थक ठरेल. त्यामुळे माझ्या मते हे एक परिपूर्ण प्रकरण आहे जिथे वादींद्वारे सुरू केलेल्या निराधार आणि त्रासदायक खटल्यांची नवीन फेरी त्वरित थांबवली जाते.

१७) खटल्याच्या न्यायालयाने वरील स्थितीचे अवलोकन न केल्याने आणि २०१७ च्या वादपत्रातील दावा क्रमांक.२५० फेटाळल्याबद्दल संहितेच्या आदेश ७ नियम ११ अंतर्गत अधिकारांचा वापर न केल्याने घोर चूक केली आहे. प्रतिवादींचा अर्ज फेटाळल्याने, त्रासदायक वादींद्वारे कायद्याच्या प्रक्रियेचा घोर गैरवापर करण्याची परवानगी मिळाली आहे.

१८) एस.पी.चेंगलवरय्या नायडू (उपरोल्लेखित) मधील सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयावर श्री. गोरवडकर यांनी अवलंबून राहणे कोणत्याही प्रकारचा अडथळा आणत नाही. असा युक्तिवाद केला जाऊ शकत नाही की अर्जदारांनी प्राथमिक हुकूमनामा मिळवून देण्यात फसवणूक केली आहे, जो माननीय सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत

कायम ठेवण्यात आला आहे. २०१२ च्या आर.सी.एस. क्रमांक ६५ मधील वादीच्या बाजूने, मृत शिवरामने काही जमिनीच्या हस्तांतरणासाठी बचाव करण्यासाठी उत्तरवादींचे निष्फळ ही फसवणूक म्हणून ओळखली जाऊ शकत नाही. २०१२ च्या आरसीएस क्रमांक ६५ मध्ये मृत शिवरामने केलेल्या हस्तांतरणाचा शोध घेणे हे प्रतिवादींचे कर्तव्य नव्हते, हे सादरीकरण देखील या न्यायालयात आव्हान करत नाही. २०१२ च्या आर. सी. एस. क्रमांक ६५ मधील प्रतिवादींनी वाटणीसाठीच्या दाव्याच्या बचाव करण्यात निष्काळजीपणा केला असेल आणि कोणताही विशिष्ट बचाव केला नसेल, तर त्यांना प्रतीकथनाखाली नवीन दावा दाखल करण्याची परवानगी दिली जाऊ शकत नाही की त्यामध्ये वादीने कोणतेही हस्तांतरण दडपले. सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत गेल्या २० वर्षांपासून सुरू असलेल्या खटल्यांच्या मागील फेरीमध्ये फसवणुकीचा कोणताही घटक दिसत नसल्यामुळे, **एस.पी.चेंगलवरय्या नायडू** यांच्या न्यायनिर्णयातील गुणोत्तर सध्याच्या खटल्यातील तथ्यांना लागू होणार नाही. फसवणुकीचा कोणताही घटक नसल्यामुळे, २०१२च्या आर.सी.एस.क्रमांक.६५ मधील हुकूमनामा फसवणुकीद्वारे प्राप्त केला गेला आहे असा युक्तिवाद केला जाऊ शकत नाही. म्हणून, **ललिताबाई ईश्वरप्रसाद चोप्रा आणि नारायणसिंग ओंकारसिंग आणि एक** (उपरोल्लेखित) यांच्या बाबतीत या न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयांवर अवलंबून राहणे उत्तरवादींच्या खटल्याला मदत करणार नाही.

१९) त्यामुळे माझ्या मते, दिनांक २२ डिसेंबर २०१७ रोजी ट्रायल कोर्टाने दिलेला आदेश अक्षम्य आहे आणि तो रद्दबातल करण्यास पात्र आहे.

२०) त्यानुसार मी पुढील आदेश पारित करतो:

(i) दिवाणी पुनरीक्षण अर्जाला मंजूरी आहे.

(ii) २२ डिसेंबर २०१७ रोजी दिवाणी सहन्यायाधीश, कनिष्ठ स्तर, दौंड यांनी निशाणी-२७ मधील अर्जावर पारित केलेला आदेश रद्दबातल करण्यात येत आहे आणि निशाणी २७ मधील अर्ज त्यामध्ये केलेल्या प्रार्थनांच्या संदर्भात मंजूर करण्यात येत आहे.

(iii) २०१७ च्या आर. सी. एस. क्रमांक.२५० मधील वादपत्र फेटाळला जातो.

(iv) ट्रायल कोर्ट २०१७ च्या आर.सी.एस.क्र.२५० च्या फेटाळण्याचा औपचारिक आदेश देतील.

२१) त्यानुसार दिवाणी पुनरीक्षण अर्जाला मंजूरी आहे. खर्चाबाबत कोणताही आदेश नाही.

[न्यायमूर्ती संदीप व्ही. मारणे]

अस्वीकरण

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".